

XII.

BIRGITTE GJØES GAVEBREV TIL ROSKILDE
DOMSKOLE 1565.

Af Bjørn Kornerup.

Medens det hører til almindelig Skolelærdom, at det var Herluf Trolle og hans Hustru Birgitte Gjõe, der 1565 stiftede det senere saa berømte Herlufsholm, turde det være mindre bekendt, at det ædle Adelspar ogsaa nærede en varm Interesse for Roskilde Domscole. Mærkeligt nok findes dette Forhold ikke omtalt hos Skolens Historieskrivere, og heller ikke Hofmans saa righoldige Samling af »Fundationer« giver nogen Oplysning herom.

Ældre Forfattere vidste derimod god Besked om Trolles Gavmildhed. Allerede hans Ven Niels Hemmingsen omtaler i sin Ligtale over Søhelten, at han havde lagt aarlig Rente til flere Skoler, deriblandt til »Roschilde schole«, »thi hand viste vel, at saa lenge som Scholer bliffue ved mact, bliffuer der vel ocsaa personer, som kand tiene den Christne

Menighed»¹. Og i den latinske Tale, som den unge Magister Christian Machabæus et halvt Aar senere holdt paa Universitetet til Minde om Herluf Trolle, hedder det udtrykkeligt, at han skænkede meget rundelige Indkomster til det roskildensiske Gymnasium, som er berømt blandt hele Rigets øvrige Lærdomsanstalter, og ved udsatte Belønninger ansporede Disciplene til Flid og Stadighed i Skolearbejdet².

Herluf Trolles Tilknytning til Roskilde Domskole mærkes ogsaa i hans Fundats for Herlufsholm 1565, hvori han som Rettesnor for Undervisningen i sin nye Stiftelse henviser til »den Skik, som det holdes i Roskilde Domskole«, ligesom ogsaa Børnenes daglige Korsang skulde indrettes »efter Ordning, som det holdes i Roskilde Domkirke«³. Herluf Trolles Forkærlighed for de roskildensiske Ordninger hidrører sikkert fra den Tid — 1557—61 —, da han var Lensmand paa Roskildegaard⁴.

Det er sandsynligt, at de Midler, som Hemmingsen og Christian Machabæus omtaler som skænkede til Roskilde Domskole af Herluf Trolle, er identiske med den Gave, som hans Enke doterede Skolen med et halvt Aar efter sin Mands Død. Herom underrettes man i et ikke tidligere be-

¹) Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. ved G. L. Wad, I, S. XVIII; jvfr. en lignende Udtalelse i Ligtalen over Birgitte Gjøe, sst. I, S. XXXV.

²) Christian Machabæus, *Oratio funebris illustris viri Herluffi Trolle .. recitata* 1566 10. Febru., Hafn. 1566, Bl. C 8: »... et Roschildense Gymnasium, quod inter reliqua totius regni est celebre, amplissimis redditibus ditavit, propositisque præmijs, ad diligentiam et in studijs assiduitatem discentes inuitavit«.

³) H. B. Melchior, *Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse*, 2. Udg. ved Albert Leth, S. 37, 36.

⁴) Kr. Erslev, *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede* S. 20. — Ogsaa de Fattige i Roskilde betænkte Herluf Trolle med Midler til Opbyggelse af 8 Boder (Hans de Hofman, *Fundationer* VII, 264 ff.). I Helsingør, hvor han ligeledes havde været Lensmand (paa Krogen 1544—54), skænkede han 2000 rhinske Gylden til fattige Skolebørn (sst. VII, 66 ff.).

nyttet Aktstykke i Herlufsholms Arkiv, et Brev paa Pergament, udstedt den 11. September 1565¹, saalydende:

Jeg Biirgitte Gøye, her Magnus Gøyes² datther aff Krenckerup, saliig her Herloff Throllis eptherleffuerske, Kiendiß for alle, oc gjør witterligt mett thette mitt opne breff, Att ieg haffuer Vnt oc welluilligen giiffuit, tiill Dom scholenn Vdij Roskiilde, Etth thusendt Enchede daller, Vdaff the sextenn hundrett daller, som ieg aff mynn Naadigste herre, Koning Frederiick thendt andenn, nu haffuer panthit Tølløße leenn oc Kappellgaarde forre, Oc nu mett thette mitt opne breff, Vnder oc giiffuer, for^{ne} Roschiilde Dom Schole samme itt thusend Enchede daller, Scholenn tiill ophold, oc fattige schole personer oc hielpeløße schole børnn ther wdij, tiill hielp oc trøst tiill scho, kleder oc vnderhold, tiill euerliig Eyge, Oc kiendis ieg mig oc myne arffuinge, ingenn partt deell eller rettighed att haffue tiill for^{ne} j^M daller y Tølløß oc Cappellgaardis pantt epther thenne dag y noger maade, Disliigist Kiendis ieg mig samme j^M daller epther thenne dag y Loenn att haffue aff Roschiilde Schole, oc ther aff att schulle giiffue aarliigen tiill Scholenn hallffthredsindzthiuge daller renthe peninge, saa lenge same j^M daller hoß mig staaendis worder, Begyndendis samme renthe tiill Michaëlis først kommendis, Oc ther som hogbemelthe Kongelige Mayestat, eller hans Naadis eptherkomere, Wiille vdlegge for^{ne} j^M daller y forsk^{ne} pantt att igiennløße, Tha schulle the, Roschiilde domschole samme it thusend daller fuldgjøre oc vdlegge, oc icke mig eller myne

¹) Brevet er blot i Forbigaaende omtalt af Wad i Udgaven af Herluf Trolles Breve II, 69 Note 1, der henleder Opmærksomheden paa, at der bestaar en Uoverensstemmelse mellem Brevets Oplysning om, at den medbeseglende Mogens Gyldenstjerne den angivne Dag var til Stede det angivne Sted, og det virkelige Sagforhold. Først den 13. September anmoder nemlig Birgitte Gjøe Gyldenstjerne om at besegle det den 11. September udstedte Brev.

²) Rigshofmester Mogens Gjoe († 1544).

arffuinge, Oc for^{ne} peninge att bliiffue hoß samme schole tiill Euig tiidt, ephther alle ord puncther oc artichler som forschreffuit staar, oc som giennbreffuit mig ther paa giiffuit er, wiidere formellder, Oc naar som samme j^M daller icke brugis oc kommer Scholenn tiill opholdt, oc fattige schole börnn ther Vdij tiill hielp oc trøst som forschreffuit er, Tha schulle myne arffuinge haffue frij macht, samme j^M daller tiill sig igienn att annamme vdenn all hinder oc giensigellße y noger maade. Thij bepligter ieg mig oc myne arffuinge, att frij himle oc fuldkomeliigen tiilstaa for^{ne} Roschiilde domschole forschreffne j^M daller vdij Tølløße leens oc Cappella gaardis panntt, for huer mandz tiillthall som ther paa Kanntt thale mett retthe. Thiill Vdermere Windisburd, att vbrødeliigen holliß schall som forschreffuit staar, trycker ieg mitt signett nedenn for thette mitt opne breff, vnder schreffuit mett mynn egenn haandt, Kerliigenn tiilbedendis mett mig att besegle, Erlige oc welburdiige Mænd her Magnus Gullenstern¹ tiill Stierneholm Ritther, oc Byrghe Trolle² tiill Liilløe. Schreffuit oc Giiffuit Vdij Kiøpnehagenn Thiisdagenn Nest ephther Wore Frue dag Natiuitatis. Aar etc. Mdlxv:

[Paa Plica:] Berrethe Gøie met egen haandt.

(Original paa Pergament. 3 Seglremme).

Som det vil fremgaa af dette Brev, indeholder det en Række forskelligartede Dispositioner. For det første skænker Birgitte Gjoe til Roskilde Domskole 1000 »enkede« (o: fuldgyldige) Daler til Hjælp til Disciplene til Sko, Klæder og Underhold. Dernæst oplyser hun, at disse 1000 Daler udgør en Del af den Pantsum paa i alt 1600 Dlr., for hvilke Kong

¹) Rigsraad Mogens Gyldenstjerne († 1569).

²) Herluf Trolles ældre Broder, Rigsraad Børge Trolle († 1571), der 1567 blev den første Forstander for Herlufsholm. Ogsaa han nærede varm Interesse for Roskilde Katedralskole. I Niels Hemmingsens Ligprædiken over ham (1571, Bl. 8) hedder det: »oc paa det at skolebørn kunde diss bedre forsiunis / haffuer hand giffuit til Roskilde Skole tusinde daler«.

Frederik II havde givet hende Pant i Tølløse og Kapelgaarde (i Kildebrønde, Tune Herred). Videre meddeler hun, at hun selv [foreløbig] havde laant den af hende skænkede Sum paa 1000 Dlr. af Roskilde Domskole mod Forpligtelse til at svare Skolen en aarlig Rente paa 50 Dlr. Endelig bestemmer hun, at skulde Kongen ønske at genløse Pantet, skal han give Skolen, ikke Birgitte Gjøs, de 1000 Dlr. Til sidst betinger hun sig, at hvis Fundatsens Bestemmelser ikke bliver efterlevet, skal Kapitalen falde tilbage til Stifterinden eller hendes Slægt.

Disse Bestemmelser harmonerer godt med de Oplysninger, som andre Kilder indeholder. Fra 1559 havde Herluf Trolle og efter hans Død hans Enke haft Tølløse Len, men den 7. Juli 1565 fik Birgitte Gjøs et Pantebrev paa Tølløse Len og »Capellegaarden« for 1600 Joachimsdaler, som Trolle havde laant Kronen, og den 30. Juni 1571 fik hun Befaling til af Kongen at modtage Pantesummen for Capellegaard og hendes øvrige Jordegods i Sjælland, som Kongen straks vilde indløse¹.

1571 maa saaledes Birgitte Gjøs Forhold til Legatkapitalen være ophørt, og de 1000 Dlr. af Kongen tænkes indbetalt til Roskilde Domskole. Denne Omstændighed forklarer da ogsaa, hvorfor det ovenfor aftrykte Pergamentsbrev af 1565 er gennemskaaret (o: erklæret ugyldigt), og hvorfor der heller ikke i Herlufsholms Arkiv længere findes bevaret det »Genbrev«, som nævnes i Stiftelsesbrevet.

Fra den Tid, Legatet henstod hos Fru Birgitte, er der opbevaret seks Kvitteringer² til hende fra de to Kanniker i Roskilde Domkapitel, der var Skolarker ved Domskolen,

¹) Kr. Erslev, anf. Skrift S. 92, 94. Kancelliets Brevbøger, udg. af L. Laursen, 1561—1566 S. 400, 631; 1571—1575 S. 46.

²) Herluf Trolles og Birgitte Gjøs Arkiv D (i Rigsarkivet), Kvitteringer af 22. Decbr. 1565, 6. Oktbr. 1566, 11. Marts 1568 (for 1567), 13. Decbr. 1568, 9. Oktbr. 1569 og 30. Septbr. 1570. En Regest af den førstnævnte Kvittering er givet i H. F. Rørdam, Monumenta Historiæ Danicæ 2. R. II, 46—47.

i Forbindelse med dennes Rektor, hvorved de bevidner at have modtaget det stipulerede Rentebeløb, 50 Dlr., som Regel udbetalt i Markstykker. Teksten, der er omtrent ligelydende i de seks Aktstykker, har i det første følgende Ordlyd:

Vy effther skreffne Oluff Offesson, Cantor till Roskilde Domkirke, Jens Niellsen, Sacristanus¹, och Anders Lauritzssøn, Canick och Skolemester *ibidem*², kendis met thette vort obne breff, ath vij haffue annammit och oppebaarit hallffandett hundrett Marck pendinge y Runde markestycke³ aff Anders Jenssøn, fogit paa Herluffsholm, huilke pendinge er rentthe aff dett ett Tusind Daler, erlig och velbyrdig fru Birgitte Giøe till Herluffs holm haffuer giffuitt till fattige Skolepersoners hielp och vnderholnig her vdi Roskylde, och loffue och tilsige vj paa tro och ęrre ath ville forskreffne pendinge vddele eblant Fattige och vedtiøfftige personer, Som vy ville verre bekiende for gudt och forsuarre for huer Erlig mand. Till vindissbyrdt trycke vy vorre Singnett neden for detthe vort obne breff. Skreffuitt y Roskylde den xxij dag Decembris Aar Mdlxv.

(Original paa Papir med tre paatrykte Papirssegel).

¹) Kantor Oluf Offesen (Offonius) († 1575) havde selv været Rektor ved Domskolen (S. N. J. Bloch, Bidrag til Roskilde Domskoles Historie I, 38—9). Kanniken Jens Nielsen forekommer oftere i Dokumenter vedrørende Roskilde Domkapitel lige fra 1549 (jvfr. Rørdam, Monumenta 2. R. II, 36 f., 41, 43).

²) Rektor, Mag. Anders Lauridsen († 1589) blev siden Dr. theol. og Professor i Teologi ved Universitetet. Fra næste Kvittering (af 6. Oktbr. 1566) nævnes vel vedblivende de samme Kanniker som Skolarker, men som Rektor Niels Olsen (Halvegus) († 1590) (jvfr. S. N. J. Bloch, anf. Skrift I, 39—42. J. B. Løffler, Gravstenene i Roskilde Kjøbstad, 1885, S. 36—7).

³) Det korrekte Forhold mellem Daler og Mark var siden 1540 3 Mark for 1 Daler, først ved Syvaarskrigens Slutning gik der 4 Mark paa Daleren. Naar der i flere af Kvitteringerne udtrykkeligt nævnes *runde* Markstykker, er det i Modsætning til de nu almindeligt anvendte Klippinge (jvfr. Georg Galster i Nordisk Kultur XXIX, 180, 188).

Kapitalens videre Skæbne kan paa Grund af manglende Regnskabsmateriale ikke følges i det enkelte. Kun kan det nævnes, at da den fortjente Rektor Hans Pedersen Kallundborg den 20. April 1667 — efter Krigs- og Efterkrigstidens Omskiftelser — gjorde Skolens Bo op, anførte han, at han havde en Obligation (»Haandskrift«) af Roskilde Domkirke for 3870 Dlr. af Skolens Midler, hvoriblandt var indgaaet Herluf Trolles 1000 Dlr. og Fru Birgitte Gjøs 1000 Dlr¹. Antagelig er her Herluf Trolle en Forveksling med Børge Trolle² — let at forklare efter et Aarhundredes Forløb —, men uanset dette viser Opgivelsen, at de gamle Legater i længere Tid var ophørt at udgøre særlige Fonds og var indgaaet i Skolens almindelige Kapitalmasse. I senere Oversigter over Roskilde Domscoles Midler nævnes da heller intet om Birgitte Gjøs Gave, ligesom hendes Fundats ikke er optaget i Hofmans »Foundationer«.

¹) Liber daticus Scholæ Roskildensis 1670—1759 Fol. 26 (Roskilde Katedralskoles Arkiv i Landsarkivet for Sjælland m. m.).

²) Jvfr. S. 485 Note 2.